

Şükran ÜST

Femin& Art Uluslararası Kadın Sanatçılar Derneği Kurucusu ve Genel Başkanı
Trabzon Akçaabat Güzel Sanatlar Lisesi Görsel Sanatlar Öğretmeni

TÜRKİYE’DE KADIN SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ TARİHİ VE ÇALIŞMA ALANLARI¹

Türkiye’de 1985 sonrasında sivil toplum kuruluşlarının gelişimi hızlansa ve feminizm 1980’li yıllardan itibaren görünür olmaya başlasa da, aslında kadın sivil toplum kuruluşlarının geleneğinin kökleri Osmanlı dönemine kadar götürülebilmekte ve tarihimizde aslında 19. yüzyılda bir kadın hareketinden bahsedilebilmektedir. Osmanlı’nın son dönemlerinde kadınların yöneticilere yönelttikleri en sert eleştiriler eğitim alanındadır. Kadınlara ilk kez 1842’de Tıp Fakültesi bünyesinde hemşirelik eğitimi verilmeye başlanmış, bu eğitim 1858’de Kız Rüştîyeleri (Kız Ortaokulları) ile daha da yaygınlaşmıştır. Kızların eğitimine ilk kez yasal zorunluluk getiren Maarif-i Umumiye Nizamnamesi 1869 yılında yayımlanır. 1870 yılında kız öğretmen okulu Dârü’l-Muallimat (Kız Öğretmen Okulları) açılır. Bu okullardan mezun olan öğrenciler ülkenin değişik yerlerine gönderilerek kız çocuklarının eğitimine öncülük ederler. İlk Türk anayasası olan *Kanun-i Esasi* (1876) kadın erkek tüm Osmanlı nüfusunun ilköğretim almasını zorunlu kılar. Osmanlı’da Kız Rüştîyelerinden sonra ilk kez 1911 yılında Kız İdadileri açılır. İdadiler 1913 yılında liseye çevrilerek kadınlar için eğitim alanında bir yeniliğe daha adım atılır. 1914 yılında açılan İnasDârü’l-Fünûnu (Kadın Üniversitesi) ile kadınlara yüksek öğrenim imkânı da doğar. Kadınlar, örgün eğitim imkânıyla ilk kez 1922 yılında tanışırlar. Giderek sosyal hayatta daha çok yer almaya başlayan kadınlar, Osmanlıda iş hayatına ilk olarak 1897 yılında ‘ücretli işçi’ olarak atılırlar. İlk kez 1913’te, hem memur, hem de iş müfettişi olarak Telefon İdaresi’ne kabul edilen kadınlar Birinci Dünya Savaşı sonrasında hemen hemen her iş alanında çalışmaya başlamıştır (Çakır, 1996: 264).

Osmanlıda kadınlar, değişen hayat koşulları içinde ortaya çıkan problemlerine çözüm bulmaları için siyasi otoriteye ciddi bir baskı oluşturmuşlardır. 1917’de çıkarılan, kadınlara boşanma hakkı tanıyan ve çok eşliliği kadının iznine bağlayan “Aile Hukuku Kararnamesi”nin yürürlüğe girmesinde kadınlar önemli rol oynarlar. II. Meşrutiyet Döneminde kadın konusu en hararetli konulardan biri haline gelmiş, ilgili çok sayıda kitap, dergi ve gazete eki yayımlanmıştır. Yapılan araştırmalar bu dönemde kadın konusuyla ilgili otuzun üzerinde gazete veya derginin yayın hayatında boy gösterdiğini saptamıştır. Rakamlar bugünle karşılaştırıldığında o dönemdeki kadın konusundaki süreli yayınların bugüne göre ne kadar canlı ve çeşitli olduğu görülmektedir.

İkinci Meşrutiyetin özgürlükçü ortamı içinde kurulan “feminist kadın dernekleri” bu dönemde bazı araştırmacılar tarafından “yerli feminizm” olarak tanımlanan bir feminist hareket oluşturmuşlardır (Çaha, 1996). Serpil Çakır, 1909-1923 yılları arasında kurulan yaklaşık 40 tane kadın derneği tespit etmiş ve derneklerini amaçlarına göre yardım, eğitim, kültür, ülke sorunlarına çözüm arayan, ülke savunmasına yönelik, siyasal amaçlı, siyasal partilerin dernekleri ve feminist dernekler olmak üzere sekiz ayrı kategoride değerlendirmiştir (Çaha, 1996: 99). 1926 yılı Türk kadınlarının tarihinde yine önemli bir dönüm noktasıdır. 1926’da kabul edilen Türk Medeni Kanunu ile erkeğin çok eşliliği ve tek taraflı boşanmasına ilişkin düzenlemeler kaldırılır, kadınlara boşanma hakkı, velayet hakkı ve malları üzerinde tasarruf hakkı tanınır.

Kadınların siyasi hayatta var olma mücadelesi de ilk kez 1923 yılındabaşlar. Kadınlar, ilk kadın partisi *Kadınlar Halk Fırkası*’nı, Nezihe Muhittin’in başkanlığında 1923 yılında kurmak isterler. Ancak partinin kuruluşuna, kadınlara oy hakkı tanımayan 1909 yılındaki Seçim Kanunu gereğince

¹ Bu makale, 11-13 Mayıs 2014 tarihinde Eskişehir’de düzenlenen ‘Türk Dünyası Sivil Toplum Zirvesi’ nde bildiri olarak sunulmuştur.

valilikçe izin verilmediği için parti girişimi dernekleşme ile sonuçlanır (Çaha, 1996: 116). Bu partinin kurulmasına izin verilmeyişini takiben aynı feminist kadınlar bu kez “*Türk Kadınlar Birliği*” adında bir dernek kurarak bu derneğin çatısı altında siyasal haklar elde etme yönündeki faaliyetlerine derneğin kapandığı 1935 yılına kadar devam etmişlerdi. 1934’te kadınlara seçme ve seçilme hakkını veren kanun Meclise sunulur ve kabul edilir. Bunun üzerine *Türk Kadınlar Birliği* yöneticileri amaçlarını elde ettiklerini düşünerek derneği feshederler. Bu tarihten sonra Türkiye’de kadın hareketinin 1980’lere kadar durduğunu söyleyebiliriz.

1980’lerle başlayan dönem kadın tarihçileri tarafından feminist dönem olarak kabul edilirken, bu dönemin ortaya çıkmasında hem dünyadaki hem de ülke içi gelişmeler etkili olmuştur. Tüm dünyada 1970lerde yükselişe geçen feminist hareket, 70’lerin BM tarafından “Kadın On Yılı” şeklinde ilan edilmesi ile kendisini Türkiye’de de hissettirmeye başlamıştır. Genel olarak, eğitim görmüş, şehirli ve özellikle sosyalist gruplarla bir şekilde iletişime geçmiş kadınların önderliğini yaptığı bu hareket hızla yayılmış; kadınların problemleri kamuoyuna taşınmıştır. Bu dönemde bir yandan feminist dergiler (*Kadınca, Feminist, Feminist Kaktüs*) ortaya çıkarken bir yandan da Kate Millet, S.Firestone, Simone de Beauvoir gibi Batılı feminist yazarların kitapları Türkçeye çevrilmeye başlanmıştır.

1989’da İstanbul Üniversitesi’nde ilk Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi kurulur. 1990’da Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı, ilk kadın kütüphanesi ve bilgi merkezini açar. 1990’da ilk Kadın Konukları ve ilk kadın sığınma evi açılır. 1990’da Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü kurulur. 1993’te İstanbul Üniversitesi’nde ilk Kadın Araştırmaları Ana Bilim Dalı açılır ve yüksek lisans programı vermeye başlar. 1993’ten sonra kadınlar girişimciliğe özendirilmeye başlanır; kendi işlerini kurmaya başlarlar. Aile içi şiddete uğrayan kişilerin korunması için gerekli tedbirlerin alınmasını düzenleyen “Ailenin Korunmasına Dair Kanun”, 1998’de yürürlüktedir. 2002’de ise Yeni Türk Medeni Kanunu yürürlüğe girer (Çaha, 1996: 204).

Kadın sivil toplum kuruluşları, tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de “kadın problemlerini” ve/veya “kadın konularını” hem devletin hem de kadınların gündemlerine almalarını sağlamıştır. Bu kuruluşların yapıları ve sayıları konusunda yürütülecek çalışmalara ek olarak, gelişmelerini ve dönüşümlerini incelemek, Türkiye’de kadın meselesini analiz edebilmek açısından önem arz eder. 1980’lerden itibaren kadın sivil toplum kuruluşları, amaçları, yapısı ve faaliyet şekil ve mekânları olarak çeşitlenir ve dönüşür. Kadınları güçlendirmeyi hedefleyen projeler üretilmeye başlanır.

Türkiye’de kadın sivil toplum kuruluşları hizmet merkezli organizasyonlar, politik bir partinin alt kolu olan organizasyonlar, işçi tabanlı organizasyonlar, profesyonel çalışanların oluşturduğu organizasyonlar, araştırma merkezleri ve kadın ağları gibi farklı kategorilerde toplanabilir. Sosyal yardım (hizmet) merkezli olarak isimlendirilebilecek kadın kuruluşları yoksulların beslenme, sağlık, eğitim, barınma gibi ihtiyaçlarını karşılamaya çalışırlar. Osmanlı’dan bu yana her dönemde kesintisiz olarak varlığını sürdürmüş olan kadın hayır organizasyonları bu bağlamda değerlendirilebilir. Siyasi partilerin kadın kolları bir başka kategoride değerlendirilebilir. Bu kuruluşlar toplumsal cinsiyet konusunda çok fazla faaliyette bulunmayı tercih etmezler ve partiden bağımsız bir söylem ve politika geliştiremezler. İşçi merkezli kadın sivil toplum kuruluşları iş ortamlarında kadınlara yönelik uygulanan ayrımcı politikalar, çalışma şartları, gelir gibi konularla ilgilenirler. Temel hedefleri kadın işçileri güçlendirmektir. İş Kadınları Kuruluşları, aynı meslek grupları içindeki kadınlar arasında dayanışmayı sağlar. Araştırma merkezleri, kadın konusunda politik tartışmalar, baskı grubu oluşturma çabaları, kadınlara yönelik hükümete veya çeşitli kuruluşlara ait program ve projelerin değerlendirilmesi, kadın kuruluşlarının beslenmesi için gerekli olan verileri toplamaya, akademik araştırmaları yapmaya çalışırlar. Faaliyet sahaları konferans, kampanya ve projelerden, lisansüstü eğitime kadar uzar. Kadın koalisyonları ve ağları ise çeşitli ülkelerdeki veya bir ülke içindeki kadın sivil toplum kuruluşlarını tek bir şemsiye altında toplama, aralarında dayanışma ve bilgi alışverişi sağlama temel motivasyonu ile kurulan kadın sivil toplum kuruluşu çeşididir. Ana hedefleri, ortak projeler üretmek, teknik ve stratejik dayanışma sağlayabilmek için kadın sivil toplum kuruluşları arasında işbirliğini tesis etmektir. Kadınların problemleri merkezli kuruluşlar toplumda yaygın şekilde görülen aile içi şiddete karşı mücadele ederler. Kadınları hukuki hakları konusunda bilgilendirir,

stratejik ihtiyaçlarını karşılamak için çalışmalarda bulunurlar. Kocaları tarafından şiddete maruz bırakılmış kadınların hem kendilerinin hem de çocuklarının barınması için kadın sığınma evleri açarlar. Kadınların siyasi yaşama katılımını destekleme adına kurulan kuruluşlar kadınların siyasi hayata aktif olarak katılımını çeşitli yollarla sağlanmaya veya teşvik edilmeye çalışılmaktadır.

Elbette bugün Türkiye'deki bütün kadın sivil toplum örgütlerinin bu kategorilerden birine girdiğini söylemek mümkün olmaz. Bu kategorilerin dışında faaliyet alanlarını sanat, barış, dostluk gibi daha dar ya da daha genel başlıklarla tanımlayan dernekler de vardır. 2007 de Femin& Art Uluslar Arası Kadın Sanatçılar Derneği Genel Merkezi Trabzon'da kuruldu. İstanbul, Ankara, İzmir, İzmir Foça, Muğla, Ordu, Bursa, Çanakkale, Rize, Kayseri ve Gürcistan, Kazakistan, Ural, Sibiry a şubeleri, Fransa, Romanya, K.K.T.C temsilcilikleri ile birçok kadın kuruluşu, platformlar ve Türkiye kadın dernekleri federasyonu,4000'den fazla kadın kuruluşu bulunduran Avrupa Kadın Lobisi EWL yesi olarak kadın sorunlarına çözüm retmeğe destek vermektedir. Sanatın evrensel dilinde buluşan dünya kadınları her yıl düzenledikleri uluslararası kadın ressamları buluşturarak paneller sempozyumlar sergiler aracılığıyla kadın sorunlarına ve evre sorunlarına dikkat çekmektedir.3 ülke ile başlanan bu etkinlikler bu yıl 7. Festivalde 35 lke kadını ile buluşuyor. Öte yandan birçok kuruluşun kuruluş amaçlarının tek olmadığı, birçok amaçla kurulduğu ya da bazılarının amaçlarında kaymaların yaşandığı da söylenbilir.